

Curs en línia de Cooperació al Desenvolupament i Agenda 2030

Una Anàlisi Transversal en un Món Desigual

3 Mòdul

Cooperació per transformar una realitat desigual

Universitat de les Illes Balears
Oficina de Cooperació al Desenvolupament i Solidaritat OCDS
GOIB CONSELLERIA AFERS SOCIALS I ESPORTS DIRECCIÓ GENERAL COOPERACIÓ

Table of Contents

Títol - Autoria

Crèdits

Sumari

1.1. Presentació

1.2. Objectius específics

1.3. Continguts

1.4. Referècies bibliogràfiques

1.5. Bibliografia / Recursos

2.1. Presentació

2.2. Objectius específics

2.3. Continguts

2.4. Referècies bibliogràfiques

2.5. Bibliografia / Recursos

3.1. Presentació

3.2. Objectius específics

3.3. Continguts

3.4. Referècies bibliogràfiques

3.5. Bibliografia / Recursos

4.1. Presentació

4.2. Objectius específics

4.3. Continguts

4.4. Referècies bibliogràfiques

4.5. Bibliografia / Recursos

Una Anàlisi Transversal en un Món Desigual

Mòdul 3. Cooperació per transformar una realitat desigual

Autoria apartat 1 i 2: Meritxell Esquirol, coordinadora tècnica de projectes EpTS a Enginyeria Sense Fronteres de les Illes Balears

Autoria apartat 3 i 4: Tarsís Leonés, especialitzada en processos de desenvolupament comunitari

1
Cooperació al desenvolupament: introducció, conceptes, debats i propostes de futur
2
Una aproximació a l'Agenda2030
Mòdul
3
Cooperació per transformar una realitat desigual
4
La igualtat de gènere i els feminismes
5
La sostenibilitat ecològica
6
"Educació per la ciutadania global"
7
8
9
10

Crèdits

© del text: Les autores, 2021
© de l'edició: Universitat de les Illes Balears, 2021
Primera edició: abril de 2021
Maquetació: Eva Barceló
Coordinació editorial: Joan Vives
Edició: Oficina de Cooperació al Desenvolupament i Solidaritat (OCDS)
Campus universitari. Cas Jai. Cra. de Valldemossa, km 7.5.
07122 Palma (Illes Balears)
https://cooperacio.uib.cat

Les autores es responsabilitzen dels continguts, opinions, textos i imatges.

Sumari

3.1. Un món global desigual

1. Presentació.
2. Objectius específics
3. Continguts
4. Referències bibliogràfiques
5. Bibliografia / Recursos

3.2. La importància de treballar des de la pròpia veu: construir una ciutadania global, intercultural, igualitària i inclusiva

1. Presentació.
2. Objectius específics
3. Continguts
4. Referències bibliogràfiques
5. Bibliografia / Recursos

3.3. La cultura comunitària i participativa local-global com a metodologia de canvi

1. Presentació.

2. Objectius específics

3. Continguts

4. Referències bibliogràfiques

5. Bibliografia / Recursos

3.4. Educació i experiències comunitàries per fer front a les desigualtats

1. Presentació.

2. Objectius específics

3. Continguts

4. Referències bibliogràfiques

5. Bibliografia / Recursos

Presentació

Per Joaquim Rabella,[1] en termes generals, hi ha dues maneres d'entendre la cooperació. Una, com un tipus d'eina o de tecnologia destinada a pal·liar les injustícies i les desigualtats existents. L'altra, com una eina que contribueixi a canviar profundament les estructures i el sistema de relacions assumides històricament, que transformaran les societats del Nord i les Sud —en aquest mòdul, tractarem i qüestionarem aquesta nomenclatura. La primera idea de cooperació convida a pensar aquest exercici des d'un punt de vista intervencionista i d'inversió. Com un exercici que, si bé treballa per la justícia social, en tant que es dedica a una «reparació» o «sistema desigual», està totalment descontextualitzat i despolititzat, i no implicat en el treball del dia a dia. La segona concepció sí que contextualitza, repolititza, i presenta la cooperació com un exercici de responsabilitat que no depèn de la bona voluntat en la resolució de les inevitables escletxes d'un sistema que fa aigües. És un exercici que convida a una autocrítica i autoreflexió, en tant que

societat profundament occidentalitzada, individualista i hereva dels sistemes de relació colonials. Per tant, no cerca solament «reparar» les injustícies que es perpetren en els països més empobrits, sinó també transformar la nostra essència econòmica, política i cultural. Sens dubte, aquest mòdul vol explicar què és la desigualtat i com cal treballar per erradicar-la des d'aquesta segona perspectiva, tot defensant el concepte de cooperació transformadora.

---

[1] Rabella J. (2004). Las dos cooperaciones. Otra cooperación es posible. *Plataforma 2015 y más*. http://www.2015ymas.org/centro-de-documentacion/publicaciones/2012/1413/las-dos-cooperaciones-otra-cooperacion-es-posible/#.YEZKX-aCEWp

Objectius específics

Conèixer els objectius centrals de la cooperació transformadora

Conèixer en profunditat què són les desigualtats, com es classifiquen i les causes i els costos que comporten

Aprendre que el món en què vivim i les seves escletxes estructurals no són «naturals» ni «endèmiques», sinó construïdes.

Continguts

- Aproximació a la cooperació transformadora
- Les desigualtats com a construccions econòmiques, polítiques i culturals (colonialisme)
- Les desigualtats horitzontals, verticals i estructurals (concepte i relacions de poder, control social)
- Causes i costos de les desigualtats actuals (violències, marginalització, estigmatització, extractivisme i explotació humana i natural)

Cooperació transformadora

La cooperació transformadora té per objectiu treballar per erradicar els processos d'empobriment i marginalització sistèmics a escala mundial i, així, aconseguir una societat global lliure de desigualtats i sostenible al llarg del temps. Per fer-ho, és imprescindible un exercici de la cooperació que no resolgui les injustícies o la vulneració dels drets humans a través de propostes o solucionaris com si fossin accions descontextualitzades, aïllades o anecdòtiques, simplement intervencionistes, com si fossin solucions pedaç. La cooperació s'ha de concebre com un exercici transformador a través de reflexions, propostes, intervencions i accions coordinades que procurin una acció transformadora

autogestionable i sostenible al llarg del temps, a mitjà i llarg termini, en les quals puguin confluir sabers varis a través d'un enfocament multidisciplinari i en connexió amb els sabers i comunitats locals. En si mateixes, les propostes han de ser transformadores ja des del seu plantejament, en la implementació de metodologies i en l'impacte dels seus resultats. Per tant, podem afegir que un dels objectius principals de la cooperació transformadora és procurar processos de reflexió i acció que ens permetin detectar les problemàtiques estructurals globals d'un món pensat i gestionat des d'una jerarquia i supremacia econòmica, política i sociocultural. Aquest objectiu només l'assolirem si comprenem bé què és i què implica un món desigual, les causes i la repercussió que tenen. Cal entendre que la desigualtat no és un fet «natural», sinó construït. Un objectiu que, conseqüentment, posarà en crisi el paper de les societats occidentalistes, individualment i col·lectiva, tot contribuint a refermar conceptes com els de societat global i interdependència.

> *En el material, quan empram el terme «occidentalisme» no volem fer referència a cap esperit d'odi o rebuig. Volem, per contra, identificar una mirada i un sistema de relacions que, al llarg dels anys, ha afavorit i promogut l'economia i l'estil de vida occidental que adopten països europeus, els EUA i Oceania, i que han estat identificats com els propis de la idea de desenvolupament econòmic i cultural.*

Debats al voltant del concepte de desigualtat***

Com ja hem treballat al mòdul 1, comprendre i concretar els objectius i l'abast de l'exercici de la cooperació no és un repte ni fàcil ni nou. Al contrari, els debats al voltant de la necessitat i l'eficiència de la cooperació han omplert moltíssims espais i literatura teòrica, així com molts espais de reflexió internes en l'àmbit universitari, en l'Administració i funció pública, en les

entitats i ONGD, i també en els moviments socials i espais quotidians que intervenen en els processos de construcció de l'opinió pública.

En termes generals, i a risc de simplificar excessivament l'abastiment dels seus reptes, l'amplitud del debat sobre l'exercici de la cooperació bascula entorn de dos grans interrogants. D'una banda, qüestionar-ne la concepció, que, potser, podríem englobar en la pregunta: quina és la cooperació que volem? De l'altra, sobre quins han de ser els àmbits i les formes que ha d'adoptar l'exercici de la cooperació. En aquest sentit, demanar-nos si la cooperació ha de basar-se en un exercici més o menys tècnic, o pensar quins han de ser els col·lectius o persones que se'n beneficiïn podria resoldre aquesta altra qüestió. Lluny que aquests reptes es puguin resoldre de manera concreta o simplista, la seva resolució només serà possible si es fa des d'una mirada i exercici crític que integri aquests dos àmbits.[1]

Amb els anys, hem vist que un dels pilars crítics fonamentals vers l'exercici de la cooperació ha estat debatre sobre la seva concepció assistencialista, basada en un esquema unidireccional i vertical, conseqüent amb la manera com les societats occidentalistes —històricament anomenades com a països del Nord o països desenvolupats—, han legitimat una manera unívoca de relacionar-se amb el món. Aquesta mirada, que també reprodueix la concepció de «l'altre» des d'un prisma caritatiu, actualment ha estat identificada com una manera de normalitzar i globalitzar el projecte econòmic i cultural del capitalisme, avui promogut pel projecte econòmic i cultural del neoliberalisme, i per la defensa de l'individualisme, la competitivitat, i l'economia de la maximització de rèdit i el lliure mercat. [2]D'aquesta manera, no és estrany que l'exercici de la cooperació moltes vegades s'ha pensat des dels pressupòsits de la cultura occidentalista i la seva idea de progrés i desenvolupament. Una mirada que massa vegades està molt enfora de les realitats de les persones i comunitats amb qui treballa. Això, entre altres coses, pot acabar desenvolupant propostes i metodologies intervencionistes que crearan una relació de dependència. Per exemple, en la

implementació d'un projecte a curt o mitjà termini, sense valorar o tenir en compte les possibilitats reals de l'autogestió; suposar un estrès per la comunitat en qüestió per haver d'acomplir uns resultats i/o responsabilitats que no formen part de la seva realitat cultural, ni econòmica ni territorial, com les condicions fiscals i de retorn implícites en dotacions econòmiques, com la fórmula dels microcrèdits; o en un exercici de en si ella mateixa, com el que succeeix en projectes basats en donacions.

Causa i fruit d'aquest tipus de cooperació és que, moltes vegades, aquesta ha adquirit un caràcter i una metodologia basats en la tecnocràcia, la qual cosa ha convertit les administracions i entitats en simples gestores de recursos. És a dir, una mirada que ha privilegiat un concepte de l'impacte que, en comptes d'observar resultats a llarg termini sobre processos d'autonomia i de sostenibilitat, i que valora l'eficiència en aspectes merament quantitatius. Una mirada que, en la seva inèrcia, acaba despolititzant l'exercici de la cooperació, això és, analitzar les situacions d'empobriment, exclusió social, marginalització segons un quadre descriptiu que obvia els orígens i motius pels quals s'ha arribat a aquesta situació, que basa les seves propostes en «solucionaris» a curt termini, i que no avalua les conseqüències reals que aquestes situacions comporten, no només per a les persones, sinó també per al desenvolupament de les comunitats i els seus sistemes de relació i articulació en un món globalitzat.

> *Ens referim a tecnocràcia per identificar models de gestió en els quals, tot i estar en mans de persones especialistes, prioritza l'eficàcia i l'eficiència per avaluar l'impacte d'un projecte, molt sovint al servei de qui en aquell moment ostenta el poder. Així, una gestió tecnòcrata tendeix a menystenir la visió qualitativa, la necessària contextualització dels territoris o comunitats amb qui es treballa, i a preveure el marc interpretatiu d'una realitat com una debilitat del sistema, ja que persegueix la formulació i la resolució estàndard i homogènia en benefici de l'assoliment d'una sola idea de progrés.*

És per això que els darrers anys es reclama un procés de repolitització de l'exercici de la cooperació.[3] En aquest exercici és necessari fugir d'un vocabulari tecnocràtic per crear un discurs que apel·li i interpel·li a la responsabilitat i justícia social, i que tingui com a base transformar l'ideal de progrés pautat per les estructures de poder. Un exercici que contribueixi a reflexionar i assumir el paper que les persones tenim a l'hora d'assolir un món just i sostenible a través de la legitimació de la ciutadania global radical i l'educació per a la transformació social.

Ajuda/Caritat	Defensa Drets Humans/Injustícia Social
Bondat	Deure/Responsabilitat Social
Empoderament	Reconeixement/Emancipació
Pobresa	Empobriment
Impacte	Comprensió
Deslocalització	Context/Identitats
Endèmic	Relacions de poder

Fixem-nos en aquest quadre (elaboració pròpia), que té per objectiu avaluar la transformació que s'esdevé en l'ús d'un vocabulari responsable. Per exemple, el fet de deixar de parlar de «pobresa» per parlar «d'empobriment» ens situa en una acció contextualitzada, que té implícita una causa que respon a un procés. Així, apel·la i interpel·la les persones com a agents d'aquest procés a l'hora que elimina el prejudici de localització. És a dir, una paraula que, tal com l'hem emprada de manera històrica, ha servit per estigmatitzar certes realitats sota el supòsit que la pobresa és endèmica, a la llum de la idea de progrés institucionalitzada pel supremacisme cultural. A més, superar aquest prejudici de localització permet pensar des d'una perspectiva global local, lluny d'un esquema vertical i unidireccional, per assumir que no hi ha una divisió entre països

segons la falsa dicotomia Nord-Sud, ja que tots els països del planeta poden presentar, i presenten, aquesta problemàtica.

Relacions de poder i desigualtat històriques

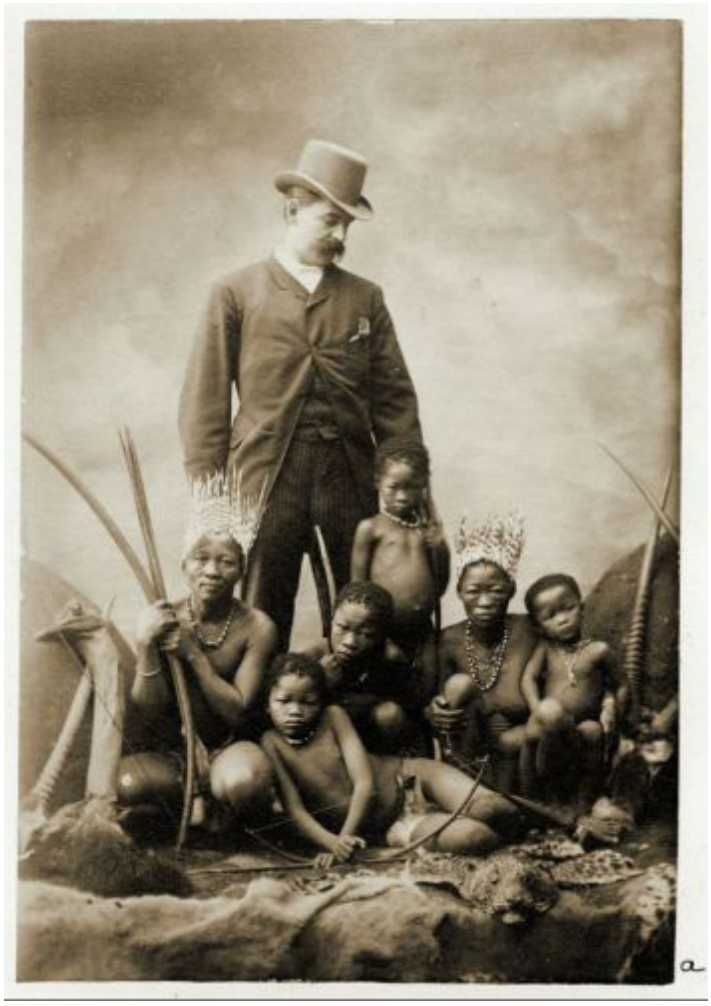
Des de la perspectiva de la cooperació transformadora, comprendre i atendre el concepte i les situacions de desigualtat, implica conèixer-ne les causes i conseqüències. Per tant, és imprescindible fer una revisió dels processos històrics que han normalitzat un sistema de relacions de poder i de supremacisme econòmic i cultural que, inevitablement, ens condueix a un exercici de revisió de la memòria històrica.

Podem considerar el colonialisme, replicat en diferents períodes històrics, com un exercici i procés de materialització econòmica, política i social de les relacions de poder supremacistes a partir de la qual s'ha legitimat la dominació de les societats occidentalistes sobre el planeta. Un exercici de dominació que ha suposat la conquesta i apropiació de territoris; una explotació de la vida humana i natural; una usurpació i negació de les identitats, sabers i economies locals; un exercici d'empobriment sistèmic, al cap i a la fi. [4]

Al cap i a la fi, el colonialisme va suposar la institucionalització i normalització d'un exercici de dominació ideològic. Potser la manera més efectiva d'avaluar l'eficiència del colonialisme és l'imaginari cultural amb el qual ens connecta. Entenent que la cultura de la imatge és una de les plataformes de normalització més potents a partir de les quals podem identificar i associar el lloc que les persones ocupam en l'ordre social, el seu imaginari, de manera dicotòmica, ha sabut radicalitzar la imatge del «progrés» en contra de la imatge del genèric «altre»: la persona que representa allò salvatge, la ignorància i la incultura, la pobresa, etc.

Colom arriba a l'illa de Guanahaí. «Primeros homenajes en el Nuevo Mundo a Colón». José Garnelo Alda (1866-1945).

William Leonard Hunt, també conegut amb el nom artístic The Great Farini, posa amb un grup de pigmeus a l'Acuari Reial de Londres, 1884.

Sabent que l'imaginari és una de les maneres d'institucionalitzar i de legitimar les hegemonies ideològiques, gràcies a aquestes representacions s'ha aconseguit perpetuar, normalitzar i universalitzar les idees i ideologies de l'antiga Europa, que, servint-se de l'ideal de la conquesta com a enriquiment i l'evangelització com a magnificació de la cultura pròpia, va autoproclamar-se potència mundial.

Remuntar-nos a aquesta lògica és més que necessari, ja que és des d'aquest procés de naturalització que s'ha construït la idea

de progrés, de cultura, d'economia i del saber, entre d'altres. Tots aquests conceptes formen part de les lògiques de regulació de l'ordre mundial, les quals també han afectat la manera de conceptuar la desigualtat i l'exercici de la cooperació.

És important ser conscients que, lluny d'haver superat aquest sistema de relacions colonials, unidireccionals i verticals, actualment tenim un nou escenari antropogeoestratègic, el qual, darrere la denominació de neocolonialisme, reassigna les estratègies de poder històriques per crear i/o renovar els estats de dependència de les antigues colònies amb els colonitzadors, perpetuant així la condició de desigualtat i els processos d'empobriment sistèmic. Tal com diu Karla Cecilia Macías Chávez, sense una presència física obligada de les potències econòmiques sobre el territori,

> «El neocolonialismo se entiende como una forma adaptada de colonialismo, la cual se ayuda de la debilidad de los Estados recién independizados; todo con el propósito de obtener beneficios de tipo económico, político y cultural, lo que se lleva a cabo generalmente otorgando el poder político a las élites del Estado, aún dependiente, que favorezcan a los países dominantes. De cualquier forma, "la meta es la misma que durante el colonialismo; mantener las antiguas colonias en una posición de dependencia que permite la explotación económica" (Haag, 2011, 9-10.)».[5]

És des d'aquest passat colonial i des de les estructures neocolonials que es concep i es perpetua la idea i la condició de desigualtat. Gràcies a la normalització i assumpció d'aquestes estructures, que actuen en sintonia amb el projecte econòmic i cultural del neoliberalisme, que el concepte de desigualtat s'ha conceptuat com:[6]

- un fet descontextualitzat, concebut com un fet subjecte a la mala sort o a qüestions endèmiques
- una condició de la qual la persona i/o comunitat és la responsable i també de resoldre-la

Hem de tenir en compte que concebre la idea de la desigualtat d'aquesta manera és, en el fons, una estratègia al servei de les relacions de poder, ja que directament eximeix les potències mundials de la coresponsabilitat històrica sobre els processos de desigualtat i empobriment, i evita fer la necessària anàlisi de les estructures de poder. Per tant, és una manera d'aigualir les causes de la desigualtat i els exercicis de violència pels quals es perpetuen i mantenen, i de minimitzar-ne com a «fatalitat» les conseqüències.

Desigualtats i el factor interseccional

A l'hora de poder identificar de manera complexa, crítica i responsable els conceptes i les causes de la desigualtat, tan important és fixar-nos en les estructures verticals —sistema de relacions internacionals— com en les horitzontals —inter, intra—, és a dir, les que es desenvolupen en el si de les comunitats i en els diferents àmbits de participació social local.

Dèiem que l'exercici de despolitització fruit de la mirada neocolonial és una estratègia per mantenir un sistema de poder a partir del qual les potències mundials entenen l'empobriment com a fatalitat i/o factor endèmic. De la mateixa manera, el projecte cultural del neoliberalisme, que persegueix la idea de individualitat, meritocràcia i competitivitat com a necessàries per aconseguir l'èxit econòmic, també té interès a despolititzar les subjectivitats. Això és no atendre el fet que, en els processos d'empobriment o desigualtat, hi ha implícits uns processos de discriminació, també històrics, que situen les persones en un punt de partida o reconeixement desigual, ja sigui per qüestió de sexe, sexualitat, origen, cultura, culte, classe, color de pell, discapacitat, professió, etc. És a dir, qüestions implícites en la vida humana que intervenen en els processos de reconeixement i en els de desigualtat de les persones. Aquest fet l'anomenam

interseccionalitat, i el projecte cultural del neoliberalisme tendeix a aigualir-lo: parteix de la fal·làcia que totes les persones som iguals i que de nosaltres depèn assolir l'èxit, el reconeixement i progrés, sense tenir en compte que una mateixa realitat afecta de manera diferent les persones. En aquest sentit, també hi ha implícita una desmemòria, ja que el sistema no reconeix la discriminació històrica o la vulneració dels drets humans que, de manera històrica, han patit i pateixen dones pel simple fet de ser dones, el col·lectiu LGTBIQ+ pel simple fet de ser-ho, persones que migren des de països colonitzats, famílies amb pocs recursos que segurament han heretat el seu procés d'empobriment; etc.

En l'afany homogeneïtzador que persegueix una idea concreta d'èxit i de progrés, el sistema pretén ignorar les causes de les desigualtats i tendeix a esborrar o minimitzar els processos de discriminació. El sistema capitalista, patriarcal i heteronormatiu és entès com la norma, i tot el que no s'hi adapti és concebut fora de sistema. Aquesta mirada també condicionarà la manera d'entendre i de planificar l'exercici de la cooperació i la resolució dels sistemes d'injustícia social.

Tancament

Aproximar-s'hi, comprendre i analitzar les desigualtats globalment és un exercici més complex del que ens pot semblar en principi. Els processos d'empobriment, de violències, marginalització i estigmatització són multifactorials, i sempre fruit d'un sistema de poder, d'una estructura que és la que regula què es considera la «normalitat» i, a partir d'aquí, qui en queda exclòs. A més, el factor històric és molt important, ja que les estructures de poder i els processos de normalització no neixen d'un dia per l'altre, sinó que tenen arrels profundes. Per això, també, és complex afrontar les desigualtats i reparar-les.

Per fer-ho és imprescindible un procés de responsabilitat. I aquest procés només serà transformador si implica un exercici

d'autocrítica, d'autorevisió, que contribueixi a qüestionar-se si realment treballam un exercici de cooperació o, més aviat, de responsabilitat, justícia i deure.

---

[1] Belda-Miquel, S., Boni Aristizábal, A. i Sañudo Pazox, MF (2016). *Hacia una cooperación internacional transformadora. Solidaridades y aprendizajes con movimientos sociales pero los derechos humanos en Colombia.* Icaria-Cooperación y Desarrollo.

[2] Lander, E. Ciencias sociales: saberes coloniales y eurocéntricos. *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas latinoamericanas*. Colección Sur-Sur, 200, 4-23.

https://www.tni.org/files/download/La%20colonialidad%20del%20saber.%20Eurocentrismo%20y%20ciencias%20sociales.pdf

[3] Belda-Miquel, S. i Boni Aristizábal, A., (2016). Repolitizando la solidaridad internacional: pensando la cooperación como educación para una ciudadanía global radical. Sinérgias-diáogos educativos para a transformaçao social, 5, 9-28. http://www.sinergiased.org/index.php/revista/item/115

[4] Hobsbawm, E. (1971). *En torno a los orígenes de la revolución industrial*. Siglo XXI Editores.

[5] Chávez, M., Cecilia, K. (2015). El neocolonialismo en nuestros días: la perspectiva de Leopoldo Zea. *Universitas Philosophica*, 65, 83-106. https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5293086

[6] Kabunda Badi, M. (2008). África en la globalización neoliberal: las alternativas africanas. *Revista THEOMAI. Estudios sobre sociedad y desarrollo*, 77-87. https://www.redalyc.org/pdf/124/12401706.pdf

Referències bibliogràfiques

BELDA-MIQUEL, S., BONI ARISTIZÁBAL, A. I SAÑUDO PAZOX, MF (2016). *Hacia una cooperación internacional transformadora. Solidaridades y aprendizajes con movimientos sociales pero los derechos humanos en Colombia*. Icaria-Cooperación y Desarrollo.

BELDA-MIQUEL, S. I BONI ARISTIZÁBAL, A. (2016). (Re)Politizando la solidaridad internacional: pensando la cooperación como educación para una ciudadania global radical. *Sinergias-diálogos educativos para a transformaçao social,* 5, 9-28.

HOBSBAWM, E. (1971). *En torno a los orígienes de la revolución industrial*. Siglo XXI Editores (2003).

KABUNDA BADI, M. (2008). África en la globalización neoliberal: las alternativas africanes. *Revista THEOMAI. Estudios sobre sociedad y desarrollo,* 1r semestre, 77-87.

LANDER, E. (2000). Ciencias sociales: saberes coloniales y eurocéntricos. *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas Latinoamericanas.* Colección Sur-Sur, 4-23.

CHÁVEZ, M., CECILIA K. (2015). El neocolonialismo en nuestros días: la perspectiva de Leopoldo Zea. *Universitas Philosophica* 65, 83-106.

Bibliografia / Recursos

KABUNDA BADI, M. (2012). La política africana de Francia: rupturas y continuidades del neocolonialisme. *Astrolabio, 9,* 87-117.

PACHÓN SOTO, D. (2017). Del pensamiento neocolonial a la filosofía de la liberación llatinoamericana. *Cuadernos Canela*, 40-63.

AA.VV. (2019). *Cuaderno de trabajo. Camino hacia la transformación social: trabajos de fin de grado y trabajos fin de máster como herramienta de cambio.* Mugarik Gabeko Ingeniaritza. Ingeniería Sin Fronteras.

AA.VV. (2019). *Insurgentes. Revista para las antropologías del sur,* 1.

Presentació

En el preàmbul de la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948, s'apunta que només si construïm i defensam la ciutadania global com «el reconeixement de la dignitat inherent i dels drets iguals i inalienables de tots els membres de la família humana» posarem les bases per aconseguir la llibertat, la justícia i la pau en el món. Aquesta definició, des de l'àmbit d'actuació de les Nacions Unides, fa palesa la necessitat de concebre la ciutadania superant el concepte de nació i la identitat connatural en un àmbit territorial per poder promoure un tipus de sistemes de relacions ètic d'àmbit global, defensar i posar en valor la dignitat humana, reconèixer la diversitat humana i promoure un esperit tolerant i, amb sort, comprensiu.

Al marge d'aquest concepte encoratjador sobre el qual els organismes internacionals, les institucions i agents de cooperació despleguen tot un seguit estratègies per lluitar contra les injustícies socials, en aquest mòdul volem treballar el concepte de ciutadania global des d'un vessant més polític i transformador.

Entenem, per tant, la ciutadania global com el producte de la revisió de totes les estructures econòmiques i relacions històriques, des del punt de vista polític i sociocultural, entre diferents territoris o comunitats, que contribueix a desconstruir o a posar el crisi conceptes com els de progrés, èxit o coneixement. Si el que cal és trobar alternatives als sistemes de naturalització de les relacions de poder a partir de les quals es gestiona la vida en global, és necessari un procés de reflexió crítica sobre els discursos hegemònics, els quals, recordem-ho, es basen en el capitalisme —neoliberalisme i globalització— i l'ideal de vida heteropatriarcal. Això implica qüestionar la pretesa objectivitat i neutralitat de l'ordre social,[1] la qual cosa és fonamental per poder concebre la societat mundial com a ciutadania global.

[1] Lander, E. Ciencias sociales: saberes coloniales y eurocéntricos. *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas Latinoamericanas.* Colección Sur-Sur, 200.

Objectius específics

Definir els conceptes de ciutadania global i interculturalitat

Transmetre la importància de treballar des de la pròpia veu

Continguts

- Ciutadania global-local
- Les desigualtats horitzontals, verticals i estructurals
- Hegemonia ideològica, relacions de poder i control social
- Assimilacionisme, multiculturalisme, interculturalitat
- El dret a la pròpia veu

Envers una definició de ciutadania global

Hi ha tot un seguit d'aportacions teòriques que qüestionen la validesa del concepte de ciutadania global, tot al·legant que no existeix un Estat Global, que seria l'únic cos administratiu que podria reconèixer el concepte de ciutadania i que, a la llum de l'Estat Global, es podrien posar en perill les legítimes demandes de reconeixement i reivindicacions de drets entre els diferents estats. Això no obstant, tot apel·lant a la necessitat de cercar alternatives ideològiques per aconseguir un procés de transformació social real, podem entendre la ciutadania global com un projecte polític transnacional que permet una transformació identitària global i de gran obertura per treballar per l'acompliment dels drets humans. I, més encara, suposaria comprendre el concepte com «un proceso de 'globalización desde abajo', confrontando el modelo político-económico dominante y

construyendo un proyecto social propio que surge de una ciudadanía transnacional».[1]

Des d'aquest concepte es poden subvertir moltes qüestions. D'una banda, el concepte de democràcia, que es desvincularia de la concepció europeista o occidentalista. També el concepte de ciutadania tradicional, lligat a règims de reconeixement per part de les normatives proteccionistes de l'Estat, que atorguen el dret a vot. Unes ruptures i obertures que desplacen la centralitat dels sistemes de relacions pautades per contractes entre nacions, a favor de situar la vida humana i natural al centre, i cercar i crear justícia. Una justícia que posi remei a uns processos de desigualtat que, ara més que mai, es regulen a cop de potència econòmica.

En la recerca d'aquesta justícia o concepte de democràcia radical, és necessari iniciar un procés de revisió segons una perspectiva global-local. Subvertir la cultura o règim de l'acumulació i el rèdit econòmic. Tant en els processos d'empobriment neoliberals i antropogeopolítics, que pseudoesclavitzen països i comunitats de forma sistèmica, creant processos de dependència econòmica i cultural, com dels sistemes extractivistes que impedeixen una preservació planetària de l'entorn natural a cop d'ecocidis i delictes ambientals a cost de la crisi climàtica i pèrdues ecosistèmiques. Una cultura del règim i l'acumulació que, en definitiva, menysté i estigmatitza cultures, comunitats i societats; demonitza els moviments migratoris i els deixa de considerar com a dret de lliure moviment. Una cultura que s'estructura per reconeixements multiculturals i no interculturals.

Si aconseguim fer això, fracturarem un sistema de comunicació i de construcció d'un discurs hegemònic que es construeix en sintonia amb les relacions de poder, i començarem a treballar pel dret a la pròpia veu.

Envers un procés de deconstrucció del discurs hegemònic

Font: xarxes socials

Declarar que l’ordre social, l’hegemonia ideològica i l’agenda mediàtica no són neutres, sinó que corresponen a un procés de construcció que legitima i defensa una mirada del món per sobre d’una altra, pot semblar una afirmació d’allò més òbvia. Això no obstant, convé recordar-ho i, sobretot, atendre a la manera com tot això succeeix. En el mòdul anterior ja hem vist de quina manera l'ordre social global s’ha constituït a partir d’un sistema de relacions unidireccional i vertical, fruit dels exercicis colonials. Anteriorment, també hem treballat que, avui, aquest ordre social es regula des del projecte cultural i econòmic neoliberal, que aposta per l’acumulació de rèdit, el lliure mercat, l’individualisme i la competitivitat. Dos claus fonamentals des dels quals s’ha legitimat i naturalitzat una narrativa, la que impera, entenent que «narrativa» és la manera o el punt de vista a partir del qual s’ordenen els discursos, els missatges, la qualitat dels continguts. Una narrativa des de la qual s’articula la cultura de la imatge, i a partir de la qual es gestionen els recursos estètics i narratius. Tot a favor de legitimar i institucionalitzar una mirada global.

L’agenda mediàtica i l’imaginari cultural global s’han construït per i des d’uns interessos, que han tingut la capacitat de reproduir i universalitzar una representació del món europeista i occidentalista. D’aquesta manera, qüestions com el cànon de la bellesa i la qualitat, la identificació de l’acció amb el conflicte i les resolucions violentes, la construcció de l’heroi i l’heroïcitat..., tot està al servei d’un discurs capitalista, occidental i heteropatriarcal que, en definitiva, justifica l’acompliment de conceptes tan transcendentals com justícia i veritat. Des d’aquesta mirada o narrativa imperant, es construeix la imatge de «l’altre» per un principi de discriminació. Tot el que s’allunyi d’aquests ideals, sigui per raó de sexe, sexualitat, classe, origen, valor cultural, edat, capacitat econòmica..., està sotmès a un procés de diferenciació en règim d'estereotipatge, estigmatització, exclusió, marginalització i invisibilitat. «L’altre» genèric i tot el que implica, és a dir, les seves veus i la seva història, simplement seran menyspreats o no tinguts en compte. En aquest sentit, l’aforisme «qui controla els mitjans de comunicació és qui té el poder» renova el seu sentit.

Des del domini de l’imaginari i la narrativa, es pot fer efectiu un exercici de poder que tindrà la capacitat de fer desaparèixer pobles, comunitats, societats o subjectivitats, ja que, sense història, sense una narrativa, relats ni institucions pròpies, es pot crear una relació de domini i dependència.

Avui, la intervenció al TED Global 2009 de Chimamanda Ngozi Adichie, que fou publicat amb el títol de «El peligro de la historia única» (Radom House, 2018), ja és més que coneguda i referencial. Aquí la idea central que defensa l’autora feminista resulta paradigmàtica per entendre la urgència i la necessitat de fer visibles altres mirades i altres narratives: «Las historias importan. Importan muchas historias. Las historias se han utilizado para desposeer y calumniar, pero también pueden usarse para facultar y humanizar. Pueden quebrar la dignidad de un pueblo, pero también pueden restaurarla».

Efectivament, els mitjans de comunicació contribueixen a estandarditzar i homogeneïtzar ideologies per mor de la globalització dels relats. Ara bé, la comunicació també pot ser entesa i treballada com una eina de transformació social. A través de processos de construcció i difusió que s’allunyin dels circuits habituals i de

distribució massiva, es pot partir d'altres narratives i mirades per construir i fer visibles altres relats i, així, promoure sabers, coneixements i històries tradicionalment menystingudes o ignorades. Al cap i a la fi, treballar el dret a la pròpia veu com a promoció social de subjectivitats, comunitats, societats, cultures i economies històricament rebutjades.

De manera que treballar el dret a la pròpia veu significa posar en crisi les estructures, i no solament aquelles que regulen les corporacions mediàtiques, sinó també les estructures i tecnologies de poder econòmic i sociocultural. En definitiva, posar en crisi i caminar envers una transformació del sistema, i sempre, és clar, des d'una perspectiva global-local.

> *Entenem la perspectiva global-local al marge de la concepció econòmica de «pensar en global, actuar en local». També com una mirada necessària que evidencia la interdependència i ecodependència entre totes les zones geogràfiques del planeta —l'estil de vida occidentalista afecta profundament les cultures empobrides històricament— i que ens serveix per fer autocrítica: Nord i Sud no existeixen, ja que els processos d'empobriment no solament s'esdevenen verticalment, sinó també horitzontalment.*
>
> *(Treballam aquest concepte a fons al tercer apartat)*

Fora verticalitat

En el procés de normalització de l'ordre social, des de l'exercici del colonialisme s'ha naturalitzat una estructura unidireccional i vertical basada en la dicotomia Nord-Sud. Com hem vist en altres mòduls, al llarg dels anys aquesta divisió tan maniquea de la realitat global ha evolucionat. Hem passat de parlar de:

Primer Món	Tercer Món
Països desenvolupats	Països en vies de desenvolupament
Nord Global	Sud Global
Nords	Suds

Malgrat l'evolució dels conceptes, observam que, per més noms que hi posem, a l'hora d'anomenar les desigualtats estructurals i les

injustícies globals no deixen de tenir una base fortament ideològica, per la qual cosa encara som al mateix punt de partida: la divisió dicotòmica i contraposada entre Nord i Sud. Una altra cosa és que, des de la cooperació transformadora, de cada vegada més parlem de països enriquits i de països empobrits. tot i així, la tònica general continua partint d'un posicionament antropogeoestratègic que serveix per catalogar quines són les subjectivitats, identitats, comunitats, economies i cultures que hem de considerar com a estàndards de les idees d'èxit, progrés i virtut, contraposant-les a altres que no acompleixen els mínims per ser considerades dignes i/o exemplars. Una divisió que, a la fi, certifica qui és digne de privilegi i qui no ho és; qui és digne de gaudir i mesurar el concepte de llibertat, i qui no ho és. Una divisió que no només discrimina, expulsa i violenta les persones i comunitats empobrides i marginalitzades, sinó que també acredita elaborar polítiques internacionals proteccionistes basades en la cultura de la por i el sentiment de l'amenaça. I això fins al punt que poden passar per sobre de la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948, que, recordem-ho, varen signar representants de totes les regions del món amb antecedents jurídics i culturals diferents. Una declaració comunitària d'àmbit global que empara el principi segons el qual tots els éssers humans neixen lliures i iguals en dignitat i drets, sigui quina sigui la seva condició a l'hora que defensa el dret a la lliure mobilitat:

Article 13

1. Tota persona té dret a circular lliurement i a triar la seva residència dins les fronteres de cada Estat.

2. Tota persona té dret a sortir de qualsevol país, àdhuc el propi, i a retornar-hi.

Article 14

1. En cas de persecució, tota persona té dret a cercar asil en altres països i a beneficiar-se'n.

2. Aquest dret no podrà ser invocat contra una persecució veritablement originada per delictes comuns o per actes oposats als objectius i principis de les Nacions Unides.[2]

Si fem una ullada a la realitat del planeta, no serà estrany que ens preguntem què ha estat de la validesa d'aquests drets i responsabilitats universals. Per posar-ne alguns exemples, la realitat inhumana i insalubre dels mal anomenats camps de refugiats — campaments on viuen persones a l'espera que es resolgui la seva sol·licitud d'auxili internacional; els milers de persones mortes a la Mediterrània, les terribles conseqüències de les expulsions en calent que succeeixen en les nostres fronteres i en les alienes, la separació forçosa de nins i nines de les seves mares en la mala gestió dels processos d'acollida i repatriació, i una llarga llista d'etcèteres que dona compte de la mala gestió dels moviments migratoris arreu.

Sens dubte tenim un escenari apocalíptic i, a més, cal destacar la vehemència i la crueltat amb què gairebé tot el ventall mediàtic institucional demonitza els moviments migratoris i les persones que demanen asil.

PORTADA / BALEARES

Baleares registra una nueva avalancha de pateras este viernes

REDACCIÓN | 30/10/2020

Davant aquest fet, no és de més recordar que, segons l'informe de Nacions Unides de 2020,[3] els moviments migratoris suposen la mobilitat de només un 3,5 per cent de la població mundial i que, d'aquest percentatge, dues terceres parts són migrants laborals. Per tant, l'agenda mediàtica o, el que és el mateix, la manera com la nostra societat tria narrar la realitat dels moviments migratoris diu molt de nosaltres. Com a societat local i com a societat global, si observam de manera crítica la manera com la legitimació del discurs hegemònic pel qual les persones benestants i les societats occidentals gaudim del dret, o del privilegi, segons es miri, de la mobilitat i la lliure circulació és merament contractual. Mentrestant, aquelles persones expulsades dels sistemes d'accés i participació social o de les comunitats considerades com a amenaça als pactes econòmics són condemnades a circuits de mobilitat altament perillosos, sense que això afecti la consciència col·lectiva. Això no vol dir, necessàriament, que la crueltat sigui la que normalitzi aquests fets, sinó que més aviat posa de manifest l'efectivitat en què l'hegemonia ideològica opera a

través de la normalització i globalització d'un sol discurs que, d'alguna manera, raona les desigualtats. Potser la situació canviaria si, en comptes d'explicar de manera espectacular i sensacionalista els moviments migratoris, i deixant de posar l'accent en les dades, la narrativa posàs en el centre la vida de les persones que migren; si es fes ressò dels seus motius, desitjos, pensaments, ideals de justícia, potser així aconseguiríem tornar a defensar els drets i responsabilitats.

Fora multiculturalitat

Els moviments migratoris han existit des que la humanitat és humanitat, i són una peça clau que explica l'evolució de les cultures. Això no obstant, sembla que la desmemòria actua sempre a favor dels interessos del poder. I, de la mateixa manera que el poder empra la normalització d'un discurs hegemònic a través de les estratègies comunicatives que tant regulen la memòria històrica com l'agenda informativa i mediàtica, també intervé en l'ús i la disposició dels espais on la convivència ha de ser possible —o impossible. En aquest sentit, és fonamental la manera i des de quins principis es gestiona la convivència entre cultures.

El segle XX, les ciutats han estat indrets d'acollida constant de persones. Moments com la Revolució Industrial varen significar una gran expansió dels espais urbans per mor de l'èxode del món rural a la recerca d'unes condicions econòmiques i qualitat de vida millors. També els períodes de recuperació de les guerres mundials i altres conflictes armats, que, tot incentivant una economia progressista i regeneradora, feren alenar la indústria de la construcció, la turistificació i la cultura del consum, amb la conseqüent arribada a les ciutats de mà d'obra per acomplir els reptes. Sense oblidar, és clar, el procés de descolonització a Llatinoamèrica i al continent africà, que comportà la mobilització de persones a nivell internacional. Aquesta mobilització encara avui es duu a terme, atès que, com hem vist abans, el nou règim neocolonial encara sosté una relació d'empobriment i de dependència. Si ens hi fixam, les mateixes rutes d'importació i exportació de recursos naturals i manufactures avui les protagonitzen també les vides humanes.

Siguin quins siguin els motius, tots aquests moviments migratoris obliguen a una reconfiguració de les ciutats i a la distribució de la ciutadania. Una reconfiguració que, com no pot ser d'una altra manera, es regula segons els poders econòmics a partir dels quals s'incentiven inversions i millores d'infraestructures. Una lògica de gestió econòmica que afecta la vida de les persones i la confortabilitat i salubritat de barris, segons els conceptes de classe i estatus.

Un dels grans reptes que s'esdevenen d'aquesta reconfiguració constant de la ciutat és la gestió del model de convivència entre la diversitat cultural que és responsabilitat dels organismes de govern i la disposició de les seves polítiques públiques. No és un repte gens fàcil, ja que, en bona mesura, definirà la dimensió ètica i social de la identitat de les metròpolis Estat que posa en tensió els drets individuals i col·lectius (Gorrotxategui, 2005). Gestionar aquesta tensió no és fàcil, i ha suposat unes planificacions que, d'una manera més o menys directa, han contribuït a la segregació entre cultures locals. Partint de la idea que, en els múltiples períodes històrics, les societats són pluriculturals per definició, és a dir, diverses, els models imperants a partir dels quals s'ha gestionat la diversitat han basculat entre la idea de l'assimilació cultural i la multiculturalitat.

Font: elaboració pròpia

A primera vista, sembla que el model assimilacionista sigui el que més ha contribuït a la marginalització de «l'altre» i a la negació del reconeixement de la diversitat cultural en l'espai públic. Però el cas és que el model multicultural, o multiculturalista, no ha aconseguit trencar les relacions de poder que s'han naturalitzat entre cultures històricament. Gràcies a la utilització de paraules com «minories» per identificar el concepte de «l'altre», i en la configuració d'un mapa urbà que segrega barris per cultures que acaba sent al·licient i fons d'armari exòtic per la cultura del consum, s'elabora una certa sensació de celebració de la diversitat que no és capaç de superar els estereotips a l'hora de referenciar les cultures i consolidar un model de convivència horitzontal. En aquest sentit, és molt útil observar com es configuren els mapes urbans: més enllà de l'efecte inevitable de reagrupament familiar o identitari propi de qualsevol moviment migratori, podem etiquetar cada barri segons la cultura dominant que hi habita i diferenciar que no tots reben la mateixa atenció i inversió administrativa.

Aquests processos de distribució i segregacionisme urbà actuen en sintonia amb els models de reconeixement entre cultures històricament establerts, encara dominat per la mirada de l'ideal hegemònic en contraposició a la figura de «l'altre». Davant aquesta certesa, per aconseguir un diàleg i reconeixement identitari igual i horitzontal, cal establir més diàlegs i models de gestió i convivència interculturals. La interculturalitat, i no la multiculturalitat, possibilita una escolta activa, un procés d'aprenentatge i intercanvi de sabers profund i no assimilacionista, un equilibri entres els drets individuals i col·lectius. I, el que és més important, permet treballar i desenvolupar el dret a la pròpia veu, i afavoreix, per tant, un canvi en la narrativa institucionalitzada.

El dret a la pròpia veu

El dret a la pròpia veu suposa un procés de reconeixement per part de la ideologia dominant a tots aquells sabers i experiències que, de manera sistemàtica, ha negat o menystingut per construir una relació de poder. No és un procés dirigit a un empoderament o autoreconeixement de totes aquelles subjectivitats i col·lectius que es

troben en una situació de subalternativitat perpètua, ja que totes les persones i cultures saben i coneixen el valor de les seves cultures i de les estructures d'opressió a les quals estan sotmeses. En tot cas, no se les ha volgut ni conèixer ni reconèixer.

La importància del matís és cabdal, ja que, si no ho féssim, podríem caure en la temptació de defensar el dret a la pròpia veu des d'una mirada paternalista. Del que es tracta és de garantir l'exercici d'un dret, el de la pròpia narració, de cultura, de mirada, de subjectivitat política, i de treballar un acte de responsabilitat i justícia per part de les hegemonies dominants. Per tant, comporta un procés de revisió i transformació sobre les estructures.

Poder exercir el dret a la pròpia veu és el que garantirà una pluralitat sana i una convivència intercultural, tant en l'àmbit local com global. Permet deconstruir el sistema de relacions dominant —unidireccional i vertical—, construir una opinió pública formada i informada, i una agenda mediàtica i informativa àmplia, complexa, igualitària, inclusiva i equilibrada. Intercultural, en definitiva. Només si coneixem i fem un acte de reconeixement envers les subjectivitats i els sabers de totes les cultures, maneres de mirar del planeta, podrem aprendre a desaprendre i reparar els processos de discriminació interseccional per qüestió de sexe, sexualitat, cultura, culte, origen, classe, renda per càpita, etc.

Tancament

El dret a la pròpia veu ens porta, directament, al concepte de ciutadania global. Una ciutadania treballada des d'un procés democràtic treballat «des de baix», on el valor de les pròpies històries i les pròpies realitats, el valor de poder reclamar els propis referents, comporta el descobriment i revalorització de la interdependència planetària. La construcció d'una ciutadania global radical que tant avaluarà i defensarà l'exercici dels drets humans globalment com permetrà posar en valor el concepte de la comunitat en l'àmbit local. En aquest sentit, és fonamental promoure i defensar el dret a la pròpia veu des de l'educació per a la transformació social.

[1] Belda-Miquel, S., Boni Aristizábal, A. i Sañudo Pazox, MF (2016). Hacia una cooperación internacional transformadora. Solidaridades y aprendizajes con movimientos sociales pero los derechos humanos en Colombia, Icaria-Cooperación y Desarrollo, 20.

[2] Declaració Universal dels Drets Humans de 1948, adoptada i proclamada per l'Assemblea General de Nacions Unides. Resolució 217 A(III) de 10 de desembre de 1948. https://www.ohchr.org/en/udhr/documents/udhr_translations/cln.pdf

[3] Organització Internacional per a les Migracions (2009). Informe sobre las migraciones en el mundo 2020. https://publications.iom.int/books/informe-sobre-las-migraciones-en-el-mundo-2020.

Referències bibliogràfiques

AGUILÓ BONET, AJ. (2008). Globalización neoliberal, ciudadanía y democracia. Reflexiones críticas desde la teoría política de Boaventura de Sousa Santos. *Nómadas. Critical Journal of Social and Juridical Sciences*, 20(4).

BELDA-MIQUEL, S., BONI ARISTIZÁBAL, A. I SAÑUDO PAZOX, MF (2016). *Hacia una cooperación internacional transformadora. Solidaridades y aprendizajes con movimientos sociales pero los derechos humanos en Colombia*. Icaria-Cooperación y Desarrollo.

FERNÁNDEZ, M. (2005). *De l'assimilacionisme al multiculturalisme…, i del multiculturalisme, cap a on?* Universitat Autònoma de Barcelona.

GORRATXATEGUI AZURMENI, M. (2015). La gestión de la diversidad cultural: el multiculturalismo en una sociedad plurinacional. *Revista Estudios Políticos*, 129, 89-136.

LANDER, E. (2000). Ciencias sociales: saberes coloniales y eurocéntricos. *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas Latinoamericanas.* Colección Sur-Sur.

MORENO MAESTRO, S. (2012). Economía y cultura. Interpretaciones etnocéntricas de realidades sociales

africanes. *Repensando África: perspectivas desde un enfoque multidisciplinar*, 67-83, Fundación Habitáfrica.

Bibliografia / Recursos

Fòrum Comunicació, Educació i Ciutadania. Anàlisi crítica de mitjans en relació amb els moviments migratoris i convivència intercultural. http://educomunica.isf.es.

Fòrum Comunicació, Educació i Ciutadania. Canal YouTube: *Històries de vida*. *El dret a la pròpia veu*

MOLONGWA BAYIBAYI, J. (2017). «Epistemología africana y concepciones teóricas. Reevaluar el impacto de los presupuestos sobre la filosofia de lo real». Tesi doctoral dirigida per Dr. Víctor Gómez Pin i Dr. Tshiamalenga-Ntumba. Universitat Autònoma de Barcelona.

NGOZI ADICHIE, CHIMAMANDA i TED Global (2009). *El peligro de una historia única*.

OMS (2020). Informe sobre las migraciones en el mundo 2020.

Universitat de les Illes Balears | Oficina de Cooperació al Desenvolupament i Solidaritat OCDS

GOIB CONSELLERIA AFERS SOCIALS I ESPORTS DIRECCIÓ GENERAL COOPERACIÓ

3. La cultura comunitària i participativa local-global com a metodologia de canvi

Presentació

En els anteriors apartats hem analitzat els processos de construcció de la desigualtat i la marginalització. Ara, al llarg dels apartats 3 i 4, que venen a continuació, observarem des d'una perspectiva pràctica les realitats més pròximes on esdevenen aquestes desigualtats i que alhora es converteixen en escenaris de possible reparació i transformació social.

Tal com hem anat observant, el desenvolupament s'ha trobat lligat a una visió economicista i lineal en el marc del món globalitzat, on les polítiques actuals mantenen i augmenten les desigualtats socials (Vecina 2010, 71-81). Paradoxalment, molts països presumeixen dels drets democràtics de sistemes en què la participació social es configura necessària per al seu funcionament.

La manera com ocupam els espais públics i compartits i ens hi relacionam i hi participam ha anat canviant al llarg de les diferents societats. Concretament, observam la segregació social urbana

de les zones residencials respecte d'altres on es concentra la població i l'estratificació social i urbana pel valor del sòl i el poder adquisitiu de la població en el marc del sistema capitalista. A més, la tendència individualista es manté en la societat del consum i el capital.

En aquest context, es planteja com a necessari transformar la inèrcia global i donar valor a allò que és local com a allò que és singular (Galimberti 2015, 30-51), una oportunitat per resignificar els espais més pròxims de les persones. A continuació, es presenten alguns conceptes que ens permeten iniciar el nostre coneixement entorn de les tendències globals i les necessitats locals i com aquestes s'interrelacionen i enfocar la perspectiva cap al nostre context més pròxim, sense perdre de vista el marc mundial.

Universitat de les Illes Balears | Oficina de Cooperació al Desenvolupament i Solidaritat OCDS

GOIB CONSELLERIA AFERS SOCIALS I ESPORTS DIRECCIÓ GENERAL COOPERACIÓ

Objectius específics

Conèixer la interdependència entre les diferents agències socials en l'àmbit local i global.

Treballar la relació que s'esdevé entre cultura comunitària i transformació social.

Continguts

- Comunitat local-global: ciutats globals, homogeneïtat, desigualtats socials i territorials, desenvolupament local, Agenda 2030.
- Comunitat local i participació ciutadana: comunitat, identitat, participació comunitària, vincle territorial, territori, administració, entitats, societat civil.
- Convivència i transformació social: espais de participació col·lectiva, barreres en la participació, lideratges, sostenibilitat social i ambiental.
- Feminismes comunitaris: les dones oblidades, creativitat, afectes.

Comunitat i interdependència local-global

La globalització del mercat, els models de producció i el flux del capital provoquen transformacions en la relació de la societat amb les seves ciutats i territoris (societat i territori). En la mesura que allò que és econòmic transcendeix les fronteres, es genera homogeneïtat en altres àmbits com les relacions socials, la comunicació, la cultura i la política. Això situa la globalització com a procés multidimensional amb impacte a la vida social, econòmica, política, cultural i ecològica (Alcañiz 2007, 285-315).

Mentre les relacions internacionals es multipliquen, es dona una fragmentació en l'àmbit local, en què es marginalitzen zones socialment i territorialment. Veiem així com els processos de desenvolupament es donen de manera desigual dins un mateix territori. De fet, podem observar territoris i problemàtiques similars en diferents localitzacions del món, les quals anul·len les particularitats locals i generen ciutats globals amb profundes desigualtats socials (Galimberti 2015, 30-51).

No podem separar els processos de desenvolupament local de la realitat del sistema de producció capitalista (Marchioni 2002, 455-482). No hi ha dubte de la influència de la globalització en la vida quotidiana dels nostres territoris. Les polítiques neoliberals han donat resposta a les lògiques del capital més que a les necessitats del govern local, ja que es basen en les activitats econòmiques globals i no en el territori i la pròpia cultura. Pel que fa a la ciutadania, les dinàmiques globals generen processos d'exclusió social amb profundes escletxes en la població: d'una banda, els grups socials amb accés al capital i la ciutadania de l'aldea global i, de l'altra, els grups marginalitzats (Galimberti 2015, 30-51). Malauradament, com hem vist, l'impacte no és només local sinó també global, ja que afecta els béns comuns ambientals, culturals i socials.

En aquest marc global, l'àmbit local esdevé estratègic i la dialèctica entre local-global, sovint plantejada com a conflictiva, es presenta com un eix clau per a la millora de les condicions de vida en els territoris (Galimberti 2015, 30-51). L'equitat social i la desfragmentació a les ciutats contemporànies dependrien de dotar de nous significats les relacions, el territori, la cultura i la identitat locals.

Concretament, el concepte de desenvolupament local sorgeix com a reacció al procés de globalització, i supera el discurs de desenvolupament inclòs a l'agenda global. La nova lectura que ofereix el desenvolupament local parteix de les propostes següents (Alcañiz 2007, 285-315):

- Inverteix l'estratègia; la perspectiva d'acció és des de baix cap a dalt (i no a la inversa, atenent les estratègies de desenvolupament fins al moment) i des de dintre.
- Posa èmfasi en els intangibles, referint-se a la informació i als recursos humans. I també al capital, la tecnologia i els recursos naturals, que ja es preveien al plantejament anterior.
- Es construeix des del diàleg social i la representació local.
- Es tracta d'un concepte heterogeni: es nodreix de les diferències i particularitats culturals i físiques del territori.
- Es dona en el marc internacional global.

En aquest sentit, organismes com el Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) inclouen el desenvolupament local a l'agenda política dels Estats membres. Concretament, el 2015 s'adoptaren els Objectius del desenvolupament sostenible (ODS) per al 2030. A l'Agenda 2030, diversos objectius guarden relació amb el desenvolupament local i la cultura comunitària, si bé l'objectiu 11 se centra en la qüestió de les «Ciutats i comunitats sostenibles» (Assemblea General de les Nacions Unides 2015).

Les premisses:

- Més de la meitat de la població mundial viu en ciutats.
- Les ciutats i les àrees metropolitanes com a responsables del creixement econòmic, alhora que generadores de la major part d'emissions de carboni i de l'ús dels recursos.
- Desigualtats socials i territorials, que donen lloc a barris pobres i marginalitzats, dotats amb menys recursos.

Les fites, que es plantegen en la seva versió desenvolupada, a continuació les presentam de manera reduïda, amb la finalitat de respondre a les qüestions anteriors amb vista a l'any 2030:

- Accés als serveis bàsics i a l'habitatge
- Transport sostenible
- Urbanització inclusiva
- Planificació i gestió participatives
- Cura del patrimoni natural i cultural del món
- Protecció de les situacions de pobresa i vulnerabilitat
- Reducció de l'impacte ambiental
- Suport als vincles positius econòmics, socials i ambientals de les zones urbanes, periurbanes i rurals
- Cooperació amb els països en desenvolupament.

Comunitat local i participació ciutadana

D'acord amb Marchioni (2002, 455-482), quan parlam de comunitat ens referim a un territori delimitat amb una població concreta que disposa de recursos determinats i hi aboca

demandes. Per tant, es tractaria de l'espai i les relacions que s'hi donen. Així, és interessant fer atenció a:

- Territori o espai.
- Població o ciutadania: pot tractar-se de persones que viuen a la comunitat i no formen part de cap organització, grups informals i ciutadania organitzada en entitats veïnals, associacions o col·lectius.
- Recursos presents: de l'Administració local conformada per personal tècnic, però també els recursos privats sense ànim de lucre i el voluntariat.
- Relacions (i dinàmiques).

D'altra banda, si entenem la comunitat com una experiència subjectiva lligada a la pertinença a un lloc, organització o agrupació relacional (Buades i Giménez 2013), podríem parlar també del lligam que sentim respecte al nostre barri, l'escola, la feina, entitats de la societat civil, comunitats minoritàries, ciutats, Estats... És en aquests contextos que es posa de manifest la interdependència en l'atenció de les necessitats dels seus membres i, per tant, es dona un ús compartit dels recursos o capitals presents. La bidireccionalitat demostrada entre el sentit de comunitat i la participació comunitària ens duu a atendre la importància de tot el que acabam d'esmentar: les persones que tenen sentiments d'arrelament a un barri tendeixen a participar en la xarxa territorial, i això les duu a experimentar relacions positives amb les altres persones i entitats que formen part de la comunitat..

Paradoxalment, d'acord amb allò que hem esmentat en apartats anteriors, la inèrcia de la globalització es planteja contrària a les relacions locals i genera els seus efectes sobre la pèrdua de vincle amb el territori i identitat cultural. En paraules de Galimberti (2015, 30-51) «existeix una expropiació afectiva del vincle territorial». Després de tot, sembla necessari reparar els vincles amb el territori i la població per accionar la participació

local i fer front a les desigualtats territorials. Es tractaria d'aprofitar la identitat i les potencialitats de cada lloc per produir noves reterritorialitzacions des de les horitzontalitats. I això, necessàriament, implicaria refer el vincle de les persones que habiten un determinat territori.

Així, tenint en compte tot el que hem dit, és imprescindible que totes les parts participin activament en el procés comunitari: tant en els moments de reflexió i planificació com en les accions comunitàries. Però la realitat és molt diferent. Podem considerar les paraules de Marchioni (2002, 455-482), «...l'Administració sap governar la comunitat però no amb ella. El personal tècnic està molt ficat als seus despatxos i atén molts casos individuals i/o familiars, però no sap treballar col·lectivament i fer front a les demandes i situacions comunitàries, sinó en moments puntuals, quasi sempre negatius. I la població ha estat acostumada a delegar en els anteriors, però no a participar col·lectivament».

Hem de tenir en compte que, en el nostre context més pròxim, la participació es preveu a través d'organitzacions o associacions des d'on expressar i canalitzar les necessitats. Als barris, aquestes formes de participació com les associacions veïnals dels immigrats faciliten espais de cooperació i treball en xarxa en els espais quotidians on es dona la trobada i es proposa la recerca d'objectius comuns. Però també hem de tenir en compte la participació en col·lectius (com, per exemple, els que tenen motivacions ecològiques o de lluita contra les discriminacions).

Amb tot, podem entendre la comunitat des d'una multiplicitat de perspectives:

- Territori, ciutadania, recursos i les relacions que s'hi donen.
- Experiència subjectiva lligada al vincle, la identitat.
- Lloc on es dona un ús compartit dels recursos.
- Espai polític de resistència i transformació social.

En el marc del mòdul que ens ocupa, cal insistir en la necessitat d'establir connexions entre la comunitat i les possibilitats de fer front a les desigualtats. La reparació dels vincles amb el territori i la ciutadania permetrà habitar les comunitats i reapropiar-nos dels processos que hi esdevenen; de crear comunitat col·lectivament de manera inclusiva.

Convivència i transformació social

Amb tot, la convivència es fa efectiva quan les persones que formen part de la comunitat experimenten una connexió emocional compartida, acorden mecanismes d'organització comunitària i tenen perspectiva dels problemes presents i la transformació social o canvi (Buades i Giménez 2013).

És important fer menció especial dels espais de trobada on es donen les relacions i, per tant, les connexions emocionals. Els lideratges naturals i els espais o organitzacions presents faciliten les anteriors (Buades i Giménez 2013). Per exemple, alguna persona amb responsabilitats al centre de culte, persones que participen en les associacions veïnals, els comerços locals del barri, el mercat, el parc on va el jovent, etc. Més enllà dels espais de trobada informal i d'equipaments que la permetin, cal crear expressament espais de participació col·lectiva i representativa per a la construcció de projectes i espais de trobada comuns, generals i solidaris que facin front a qüestions col·lectives (Marchioni 2002, 455-482).

Malauradament, les polítiques neoliberals agreugen les desigualtats i les possibilitats de participació sociopolítica de determinats sectors de població (Vecina 2010, 71-81). La segregació social i urbana genera zones més allunyades, amb barreres en l'accés als recursos, serveis i espais per a la convivència. Parlam de ciutats duals amb major polarització entre parts diferenciades. Per això, cal accionar noves vies de

participació col·lectiva organitzada per fer front al sistema que ens aboca a les desigualtats i situacions d'exclusió. De la mateixa manera, la mirada cap a les barreres (físiques, lingüístiques, socials, culturals) existents permetrà neutralitzar-les per procurar la participació equitativa.

La ciutadania organitzada facilitarà comunitats no dependents, que fan bon ús dels propis recursos i tenen capacitat per fer front als canvis (Marchioni 2002, 455-482). Aquesta perspectiva de sostenibilitat social, més enllà del moviment ambiental, es troba directament relacionada amb el desenvolupament local-global.

L'enfortiment de les particularitats i diferències culturals i socials en l'àmbit local permeten reparar el vincle territorial i li atorguen riquesa. Davant les problemàtiques de les ciutats, la reflexió de les relacions entre societat i territori es configura com a oportunitat per crear espais inclusius i sostenibles, no només dels grups hegemònics (Galimberti 2015, 30-51).

A més, ens trobam en un moment en el qual la informació i la formació han permès que un ampli sector de població tingui consciència de l'impacte de l'acció humana en el medi ambient. Caldrà introduir la perspectiva social de l'impacte de la globalització en les comunitats locals i educar-nos en estratègies per al desenvolupament comunitari sostenible.

Feminismes comunitaris

En les experiències de participació comunitària els feminismes han esdevingut vertaderament revolucionaris, per la qual cosa es planteja urgent l'enfocament de gènere en contextos comunitaris per a la seva transformació. Malauradament, la realitat és que la presència de les dones en espais de participació sociopolítica és baixa. Contràriament, les dones han ocupat a les comunitats un paper molt rellevant en la convivència i la trobada social en els diferents espais com les comunitats veïnals, l'escola i altres espais educatius no formals, les associacions culturals i els

recursos socioassistencials. En aquest punt, és indubtable l'aportació de les dones al teixit afectiu i social de les comunitats, i el seu valor ha de visibilitzar-se més enllà dels espais privats.

En la mateixa línia, cal atendre la proposta de Julieta Paredes (2014, 62-75) per fer front als problemes socials que ocasiona el patriarcat com a sistema i generar canvis reals des d'una vessant col·lectiva. L'autora entén que els actors de les revolucions han estat els homes i no la comunitat. Des d'aquesta concepció, es planifica i activa la pràctica comunitària per a la trobada cultural i el reconeixement de les dones oblidades des d'altres plantejaments feministes (feminisme contrahegemònic). Concretament, parla del moviment de les dones indígenes, camperoles, veïnes, dels barris populars i dels pobles del Sud. Es tracta d'una «provocació» que genera moviment en resposta a les estructures socials i polítiques, que es nodreix de la creativitat i guarda relació important amb els afectes com a eines de lluita. En el context que el llibre de la mateixa autora exposa, es tracta del pensament acció que han protagonitzat les pràctiques de les dones indígenes de Bolívia de la comunitat de dones Mujeres Creando Comunidad en la recuperació de la memòria de la lluita de les seves àvies i en el mateix procés de «despatriarcalització, descolonització i desneoliberalització».

Tancament del tema

En la línia que proposa la cooperació transformadora, més enllà de fer front des de l'intervencionisme a les desigualtats que el sistema genera, el desenvolupament de les comunitats locals es basa en l'assumpció de les responsabilitats individuals i col·lectives. Per a la convivència, els espais de trobada comunitària a l'àmbit local han de generar processos de reflexió i desenvolupament d'accions coordinades des d'una perspectiva intercultural i multidisciplinària. Això suposa reapropiar-nos dels territoris i reconstruir la identitat col·lectiva de la ciutadania com a resistència, que ha estat destruïda pels colonialismes i els

imperatius econòmics. Aquesta participació es planteja des de l'horitzontalitat, l'autonomia i la sostenibilitat. Per tant, és sensible als processos i a la relació d'«allò que és local» amb el context mundial.

Referències bibliogràfiques

ALCAÑIZ, M. (2008). El desarrollo local en el contexto de la globalización. *Convergencia, vol. 48*, 15, 285-315.

BUADES, J. I GIMÉNEZ, C. (2013). *Hagamos de nuestro barrio un lugar habitable. Manual de intervención comunitaria en barrios*.

GALIMBERTI, C. I. (2015). El diálogo local-global en la transformación de nuestros territorios contemporáneos. *GeoGraphos. Revista Digital para Estudiantes de Geografía y Ciencias Sociales*, 6, 30-51.

MARCHIONI, M. (2002). Organización y desarrollo de la comunidad. La intervención comunitaria en las nuevas condiciones sociales. *Programas de animación sociocultural*, 455-482.

Nacions Unides. *Transformar nuestro mundo: la Agenda 2030 para el Desarrollo Sostenible*. Assemblea General de les Nacions Unides, 21 d'octubre de 2015

PAREDES, J. I GUZMAN, A. (2014). *El tejido de la Rebeldía. ¿Qué es el feminismo comunitario?*. La Paz: Comunidad Mujeres Creando Comunidad.

VECINA, C. (2010). El desarrollo social intercomunitario como un medio para la ciudadanía y la integración. *Afers Socials, 5*, 71-81.

Bibliografia / Recursos

DOPAZO, P. (2015, 24 de gener). El feminismo comunitario es una provocación, queremos revolucionarlo todo. *Pikara Magazine*, 13 de gener de 2015.

MARCHIONI, M. (2013). Espacio, territorio y procesos comunitarios. *Espacios Transnacionales*, 92.

Naciones Unidas. *Transformar nuestro mundo: la Agenda 2030 para el Desarrollo Sostenible*. Assemblea General de les Nacions Unides, 21 d'octubre de 2015.

Universitat de les Illes Balears | Oficina de Cooperació al Desenvolupament i Solidaritat OCDS

GOIB CONSELLERIA AFERS SOCIALS I ESPORTS DIRECCIÓ GENERAL COOPERACIÓ

3 4. Educació i experiències comunitàries per fer front a les desigualtats

Presentació

Algunes dècades després de la proclamació de la Declaració Universal dels Drets Humans el 1948 a l'Assemblea General de les Nacions Unides, la qüestió dels drets i llibertats fonamentals continua tractant-se d'un repte en els àmbits individual i col·lectiu (Caride 2017, 245-272). D'altra banda, la conferència general de la UNESCO celebrada el 2014 treballà en el Programa mundial d'educació per al desenvolupament sostenible (EDS) i els Objectius de desenvolupament sostenible (ODS) per respondre als nous desafiaments, més enllà dels plantejaments anteriors dels objectius de desenvolupament del mil·lenni (ODM) (UNESCO 2014).

A continuació, es planteja la importància de posar en marxa accions educatives que treballin la pedagogia dels drets humans des d'una perspectiva local-global, el desenvolupament comunitari i la sostenibilitat. En tant que la sostenibilitat local-global (social i ambiental) necessiten la participació de la ciutadania i la pròpia pràctica quotidiana com a agents actius, sembla decisiu parar

esment a la satisfacció de les necessitats i l'exercici dels propis drets personals i comunitaris.

Per fer-ho, a manera d'exemple, coneixerem dues accions de desenvolupament comunitari en dos llocs molt diferents: una de més pròxima, a Mallorca, i una altra d'internacional, concretament a Piura (Perú). Revisarem els conceptes tractats als anteriors temes i com aquests s'entrellacen amb la pràctica comunitària: local-global, drets humans, cooperació transformadora, desigualtats, desenvolupament local, Agenda 2030, ciutadania, entitats civils, territori, feminismes, interculturalitat, multidisciplinarietat, participació, barreres, identitat i sostenibilitat.

Universitat de les Illes Balears | Oficina de Cooperació al Desenvolupament i Solidaritat OCDS

GOIB CONSELLERIA AFERS SOCIALS I ESPORTS DIRECCIÓ GENERAL COOPERACIÓ

Objectius específics

Relacionar l'educació per a la transformació social amb el desenvolupament comunitari local-global.

Introduir l'anàlisi d'experiències comunitàries que han iniciat processos col·lectius per fer front a les desigualtats.

Continguts

- Educació i drets humans: educació per al desenvolupament sostenible, educació per a la transformació social, aprenentatge permanent, educació inclusiva, responsabilitats individuals i col·lectives, informació i formació, drets dels pobles.
- Experiències comunitàries: context local-global, agents comunitaris, convivència, metodologia/organització comunitària.

Educació i drets humans

Cal recordar que la Declaració Universal de 1948 recull, a l'article 26, el dret a l'educació. En el mateix document, es vincula l'educació amb el desenvolupament personal i es representa com la base per al respecte dels drets humans i les llibertats fonamentals, facilitadora del coneixement i les relacions pacífiques entre les nacions, grups ètnics o religiosos (Nacions Unides 1948).

La Cimera de la Terra o Conferència de les Nacions Unides sobre Medi Ambient i Desenvolupament de 1992, seguida d'altres conferències mundials, donà lloc al document Rio+20, amb promeses internacionals que conjugaven l'ètica ecològica i l'equitat social. Malauradament, la vessant educativa no es preveu fins més endavant, a la concreció de l'Agenda 2030 per al desenvolupament sostenible. Això és perquè els ODS li atorguen

valors afegits com l'educació universal, inclusiva, equitativa i permanent. Concretament, es tracta d'una declaració que mira a l'aprenentatge permanent i per a tothom, així com planteja la revisió dels plans d'acció educativa per al desenvolupament sostenible en termes ambientals, econòmics i socials. La proposta fou que l'educació i el desenvolupament sostenible vagin de la mà: «Integrar el desenvolupament sostenible en l'educació i integrar l'educació en el desenvolupament sostenible» (UNESCO 2014). Per tant, la Conferència de les Nacions Unides sobre Educació per al Desenvolupament Sostenible inclouria educació i comunitats locals a l'agenda política, també expressats al llarg dels 17 ODS (2016-2030), la importància del coneixement de les especificitats de les comunitats, el respecte pels drets humans, la lluita contra la pobresa, la igualtat de gènere, el respecte pel medi ambient, la democràcia i la justícia social.

Malauradament, caldrà considerar el desenvolupament econòmic com una manera d'harmonitzar el respecte als drets humans i no com un fi en si mateix, tenint en compte que una societat local-global sostenible, democràtica, inclusiva i cohesionada només serà possible si es basa en principis d'igualtat i justícia (Caride 2017, 245-272).

De fet, es va preveure a la Declaració sobre el dret al desenvolupament (1986):

- Dret a participar en el desenvolupament econòmic, social, cultural i polític en la realització plena dels drets humans i llibertats fonamentals
- Plena realització del dret dels pobles a la lliure determinació..., a la plena sobirania sobre totes les seves riqueses i recursos naturals
- La persona..., participant activa i beneficiària del dret al desenvolupament
- La responsabilitat, individual i col·lectiva, de desenvolupament..., els deures amb la comunitat...

- Els Estats adoptaran mesures per eliminar les violències contra els drets humans dels pobles i els éssers humans afectats per... discriminació racial..., colonialisme..., dominació..., agressió..., amenaces a la sobirania nacional..., amenaces de guerra
- Els Estats tenen el dret i el deure de formular polítiques de desenvolupament nacional per millorar el benestar de la població sencera i els individus en la base de la seva participació activa, lliure i significativa... i en l'equitativa distribució dels beneficis...

Després de tot, sembla evident que l'educació és una acció imprescindible per al desenvolupament sostenible i implica la universalització dels drets humans. Es tracta, per tant, d'una eina, amb perspectiva cap al desenvolupament comunitari, que: promou la cooperació i el treball en xarxa, dota de valor la interdisciplinarietat, aposta per la informació i la formació, és respectuosa amb els drets humans i ecològics i ofereix una perspectiva alternativa a les estratègies per educar i educar-se (Caride 2017, 245-272).

En aquest sentit, la pedagogia vehicula la presa de consciència individual i col·lectiva de les responsabilitats en els canvis socials i ambientals. Aquesta pedagogia s'estén més enllà del sistema educatiu, en espais i temps de les mateixes comunitats (Caride 2017, 245-272). Ens situam a les realitats quotidianes en què cada persona actua en el marc comunitari, del territorial al mundial.

Finalment, l'educació per a la transformació social (EpTS), més enllà de l'educació per al desenvolupament (EpD), respecta els principis d'equitat, diversitat, justícia social i sostenibilitat i requereix els processos de conscienciació i participació activa de la ciutadania. Això és perquè, com s'ha comentat al llarg del mòdul, les accions comunitàries com a processos de transformació necessiten la implicació de la societat civil en els contextos locals amb mirada global.

> L'EpTS o educació per a la transformació social es tracta d'un canvi en la perspectiva sense encara una definició clara

> consensuada. Si bé hi ha certs acords en què aquesta nova mirada aglutina en un sentit ampli les eines metodològiques que, superada la perspectiva nord-sud, comprometen la presa de consciència dels agents comunitaris facilitant l'exercici crític i polític, enllaçant allò que és personal amb les qüestions col·lectives i connectant el local amb el global.
>
> Veiem, doncs, com cobren especial importància: l'enfocament cap als drets, la vessant política i pedagògica i la seva pràctica, la mirada global-local, la diversitat de subjectes i agents i el seu protagonisme i la seva corresponsabilitat en el treball articulat i en xarxa (Agencia Vasca de Cooperación al Desarrollo 2020).

D'aquesta manera, coneguem algunes experiències comunitàries que posen en pràctica la participació civil, els aprenentatges en contextos no formals, l'assumpció de les responsabilitats individuals i col·lectives, l'exercici de la pròpia veu, la mirada a la sostenibilitat social i ambiental, la cura pels drets humans i la perspectiva de gènere.

Experiències comunitàries

En aquest apartat es farà una aproximació breu a dues comunitats locals que han iniciat accions comunitàries; això és perquè han creat espais de trobada entre agents comunitaris i han iniciat processos de reflexió, planificació i accions col·lectives. Enumerarem els punts següents, relacionats amb les reflexions dels passats apartats d'aquest mòdul, que ens permetran iniciar una anàlisi sobre les pràctiques comunitàries i les desigualtats presents en l'àmbit local. Tot i que caldrà ampliar-ne la bibliografia per conèixer en un sentit ampli les realitats d'ambdós exemples, així mateix atendrem algunes qüestions que ens facilitaran connectar la teoria amb la pràctica.

1. Context local-global: algunes nocions sobre el territori, la satisfacció de les necessitats i drets personals i col·lectius, les

desigualtats territorials, i els espais de trobada informals.

2. Agents comunitaris: ciutadania, entitats civils, administració i lideratges que formen parts dels processos comunitaris descrits.

3. Metodologia o organització comunitària: multidisciplinarietat, espais de relació, reflexió, planificació i desenvolupament d'accions.

4. Convivència: identificació de possibles barreres, estratègies per a l'educació transformadora i la sostenibilitat local.

5. Accions comunitàries concretes en el marc del projecte global de barri/zona: només se n'esmentaran alguns exemples que facilitin el coneixement del desplegament total de recursos als territoris.

L'experiència del barri de Son Gotleu a Palma

La mirada que es farà cap al barri és del moment actual, tot tenint en compte que els processos col·lectius han variat al llarg dels anys i que es tracta d'un barri amb tradició de treball en xarxa i en comú. També s'esmentaran algunes accions passades que, potser, no han tingut sostenibilitat en el temps, la qual cosa ens podria ajudar a entendre la manera com han esdevingut les dinàmiques comunitàries.

1. Context local-global

Barri situat a l'extraradi de Palma. Es tracta d'un barri que fou construït per acollir-hi famílies migrades que treballaven o cercaven feina a Palma, de manera que, des dels inicis, la planificació urbanística es va preveure pobra en infraestructures i en equipaments comunitaris i amb barreres que han generat la marginalització de les persones que hi han viscut.

Hi conviu una elevada diversitat cultural, ja que un 31% són persones migrades de nacionalitat africana (Marroc i Nigèria), seguit d'altres de nacionalitat europea, llatinoamericana i asiàtica (Patronat Municipal de l'Habitatge 2017), com també un nombre elevat de famílies d'ètnia gitana.

A la zona, hi ha una concentració elevada de població que veu els seus drets vulnerats per les dificultats econòmiques i socials que pateixen (empobriment sistèmic); manca d'oportunitats laborals, dificultats amb la llengua, manca de formació, situacions d'infrahabitatge, persones sense papers (entre d'altres).

És un barri viu que estableix les seves relacions quotidianes als espais públics, si bé s'observen certs patrons de relació i d'ocupació culturals d'aquests espais segons l'origen. També es reuneix gent gran en diferents horaris del dia als bancs dels carrers i places. Així mateix, en els equipaments, parcs, places i edificis s'observa una degradació dels espais. En aquests espais, el consum de certes drogues està normalitzat (alcohol i marihuana). A més, el teixit comercial és ric i gran i s'hi poden trobar nombrosos locals de menjar, perruqueria i compra.

2. Agents comunitaris

Ciutadania en trànsit. Les famílies i persones que viuen al barri manifesten la voluntat de canviar de zona quan la seva situació econòmica millori, la qual cosa dificulta desenvolupar sentiments de pertinença (identitat) perquè s'iniciïn determinades accions col·lectives. Així mateix, hi ha persones amb interès i esperances de transformació que han col·laborat en diferents moments de les accions col·lectives. Entitats civils diverses. Algunes són petites i tenen suports escassos de la mateixa ciutadania i Administració, altres han tingut iniciatives pròpies per donar suport al veïnat. Són molt diverses: associacions veïnals, de persones migrats, de gent gran, esportives i musicals.

L'Administració local no ha perdut de vista la importància de la intervenció a Son Gotleu. Els serveis presents i algunes entitats

socials tenen l'encàrrec i la tradició de trobada al barri. Des de 2005 hi ha diferents espais de trobada tècnica per al treball en xarxa i comunitari, amb la participació d'algunes entitats socials, enfocat a la infància i la joventut i amb un desplegament ampli d'activitats socioeducatives. Cal afegir-hi que, a Palma, es tracta de l'únic barri amb un centre de serveis socials de proximitat, amb atenció exclusiva a la zona i amb l'encàrrec d'intervenció socioeducativa comunitària. Malauradament, la planificació de l'Administració sembla que no es preveu global com a institució, excepte en situacions de conflicte, en què hi ha hagut coordinació entre les àrees de l'Ajuntament (com la recent situació, quan s'ha iniciat una acció de prevenció comunitària en salut entre atenció primària i els serveis socials). A més, la continuïtat i sostenibilitat de les accions i projectes han estat determinades pels canvis de govern.

Per conèixer la diversitat de recursos tècnics i entitats civils, es pot consultar la *Guia de recursos i activitats de Son Gotleu* feta l'any 2017.

3. Metodologia o organització comunitària

Durant l'any 2019 els espais formals de trobada al barri foren: la Plataforma del Barri, la Comissió Educativa, la Taula per a la Infància i l'Adolescència, la Comissió de Salut i la Trobada d'Entitats. Els dos primers són espais ja establerts, atès que ja fa alguns anys que es reuneixen. A més, els quatre primers són espais eminentment tècnics, en els quals participen la majoria dels serveis del barri, per treballar, coordinar-se o reflexionar entorn de qüestions comunes. És interessant tenir en compte qui participa als espais: els centres educatius (tant de primària com de secundària), els serveis socials, el centre de salut del barri, el Servei de Dinamització Juvenil, el Servei de Justícia Social, Feminisme i LGTBI, Càritas, Ajuda en Acció, Aldees Infantils, i altres participacions puntuals.

Aquests espais faciliten la coordinació i es proposen accions comunes com algunes dutes a terme els darrers anys: la

celebració del Dia del Llibre, la denúncia de situacions de consum d'injectables en zones pròximes als centres educatius, l'organització d'activitats extraescolars per a infants i joves, la denúncia de situacions d'infrahabitatge, l'organització coordinada davant la COVID-19.

D'altra banda, la Trobada d'Entitats és un espai recent de trobada entre veïns i associacions de tipus veïnal, oberta a la participació de serveis de l'Administració. Hi han participat veïns no organitzats i entitats molt diverses com: l'Associació de Jubilats de Can Capes, ADES Balear, Tambors per a la Pau, la Federació Nigeriana, Dones Síries per a la Pau, Sikanam, la mesquita Ihsan i l'Església Evangèlica Filadèlfia, entre d'altres. Els temes d'interès han estat: la neteja del barri, la preocupació entorn d'espais del barri en desús i en mal estat i l'organització d'accions festives amb la perspectiva de la riquesa cultural del barri.

La continuïtat d'aquest grup és necessària per a la participació real i efectiva dels veïns, més enllà dels recursos presents. A més, el tipus d'accions i el valor d'aquestes són genuïns als espais de trobada comunitària, atès que molts dels espais de trobada i treball en xarxa són freqüentment proposats per treballadors i no per veïns.

4. Convivència

Com s'ha comentat, la participació del veïnat en les accions comunitàries és puntual. Malauradament, es donen iniciatives de manera segregada per agents comunitaris: d'una banda, les entitats civils i, de l'altra, l'Administració local i recursos tècnics. Això fa pensar que cal posar en comú el llenguatge, espais i interessos de totes les parts.

A més, el context de satisfacció de les necessitats bàsiques no cobertes a vegades resulta aclaparador. També, el desconeixement de les capacitats de la comunitat sobre les possibilitats d'autogovern i les maneres de participar no faciliten que la ciutadania no organitzada s'hi uneixi o proposi accions.

D’altra banda, cal esmentar que, sovint, el barri de Son Gotleu és tractat als mitjans de comunicació en termes negatius, la qual cosa reforça les desigualtats i influeix en l'opinió popular sobre el barri.

5. Accions comunitàries concretes en el marc del projecte global de barri/zona

Trobada d’Entitats. Una de les accions desenvolupades durant el 2019 (iniciada l’any 2018) és aquest espai de trobada entre veïns i entitats civils. Es planteja com a espai de coneixement i convivència entre entitats, que abraci també la ciutadania no organitzada però amb interès per participar en la mateixa comunitat. Els veïns s’han reunit i han proposat i generat accions, com festes per a la convivència al barri tenint en compte la multiculturalitat present; però també inicien la campanya SonGoNet, per sensibilitzar entorn de la neteja del barri, i s’organitzen enfront de la COVID-19 fent màscares de tela per a les famílies. Encara que la convocatòria i l’acompanyament els fan els serveis socials de la zona, cal que els veïns generin iniciatives amb i sense les institucions per a la sostenibilitat de les accions locals proposades per la ciutadania.

Associació veïnal. Per a més informació sobre el barri, en un moment del passat, el 2013, es pot consultar com va ressorgir l’Associació de Veïns del Barri de Son Gotleu. Malauradament, aquesta associació no té activitat en l’actualitat que ens ajudi a conèixer les dinàmiques socials i comunitàries del barri amb les barreres i dificultats. De fet, aquesta entitat formada per voluntaris i en col·laboració a l’Ajuntament participà en projectes similars als que es proposen actualment, com és la millora dels espais comuns del barri (Vecina 2013).

L’experiència del Centro de Apoyo a Niños y Adolescentes Trabajadores

(CANAT). Piura, Perú

L'experiència següent descriu la feina realitzada pel centre CANAT (Centro de Apoyo a Niños y Adolescentes Trabajadores) i altres institucions amb el mateix objecte de treball a la regió de Piura. El centre és una entitat que acompanya en la formació integral de joves que treballen per a la millora de la seva qualitat de vida. La descripció se centra en el context on desenvolupa l'acció comunitària aquesta entitat i les relacions que estableix amb altres agents comunitaris.

1. Context local-global

A la regió urbana perifèrica de Piura, el 21,4% de la població es troba en situació de pobresa extrema i baixa formació educativa. A la regió, les migracions internes són nombroses per la manca d'oportunitats de feina i desenvolupament. El 26,8% de la població són joves d'entre 15 i 29 anys, dels quals un alt percentatge fa feina i una baixa proporció ha finalitzat els estudis de primària (UIB 2017).

Respecte a la infància i la joventut, hi ha un nombre important d'infants d'entre 6 i 11 anys que no van a escola, i es donen experiències laborals primerenques en el sector infantil i juvenil. Aquestes situacions es veuen agreujades pel maltractament intrafamiliar, la violència sexual i els problemes de desnutrició. A més, aquesta vulneració dels drets humans, per la situació de treball juvenil precari, està molt relacionada amb un sistema educatiu no connectat al mercat laboral i que segrega aquest sector de població, així com per una economia familiar feble que dificulta la continuïtat en els estudis (UIB 2017).

2. Agents comunitaris

Ciutadania: es donen nombroses migracions territorials en la recerca de millors condicions de vida. D'acord amb el Pla regional de joventut de Piura, els joves tenen una baixa participació en els

processos de desenvolupament local i regional i no estan organitzats en associacions o agrupacions locals. Només al 15,6% li interessa la política, el 20,7% participa en associacions esportives i el 9,4%, en associacions juvenils.

Entitats civils: atès que es tracta d'una regió extensa, hi ha diverses entitats que lluiten pels drets socials i civils (de gènere, rurals, desenvolupament local, etc.). A més, també hi col·laboren organitzacions i voluntariat internacional.

Administració local i regional: els serveis de salut, socials i educatius semblen febles i amb mancances en la resposta a les necessitats de la població. A més, el finançament de les entitats socials i projectes comunitaris i de desenvolupament local és dèbil. Així mateix, en la línia de feina concreta de l'organització CANAT, el treball conjuntament amb els centres educatius és indispensable, així com amb organismes institucionals de protecció de menors i dels treballadors juvenils. Per aquest motiu, s'han generat espais de trobada i de feina en xarxa, com la realitzada en la concreció del Plan Regional por los Derechos de Niñas, Niños y Adolescentes de Piura 2016-2021 (PREDNNA).

3. Metodologia o organització comunitària

L'organització CANAT es relaciona amb altres entitats i espais com la Red Nacional de Promoción de la Mujer, la Mesa Multisectorial del Niño/a y Adolescente en Riesgo, la Mesa de Lucha contra la Violencia Familiar, la Radio Cutivalú, el Consejo Regional por los Derechos de los/as Niños/as y Adolescentes de la Región Piura (COREDNNA) i la Mesa de Equidad de Género. També acompanya la creació d'entitats com: Asociación por la Vida i Asociación para Trabajadoras del Hogar (UIB 2017).

Amb l'objecte concret del treball infantil i juvenil i els drets dels infants, s'articula la feina a través del PREDNNA, en què participen diferents agents relacionats amb el desenvolupament integral dels infants, tant del sector públic com de la societat civil. Es tracta d'un document que persegueix guiar la feina del

COREDNNA, estructurar les polítiques públiques de la regió, tenir en compte els pressuposts que permetin el finançament de recursos i concretar les responsabilitats de l'Estat, la societat civil i la família. Es proposa: 1. Educació de qualitat per a infants i adolescents sense distincions, 2. Protecció davant situacions de tràfic de persones, maltractament, violència sexual, infants sense cures parentals, 3. Prevenció i erradicació del treball infantil, 4. Participació infantil i juvenil, 5. Salut sexual integral i prevenció de l'embaràs adolescent.

4. Convivència

L'educació i els aprenentatges en espais no formals faciliten la presa de consciència sobre els drets individuals i col·lectius, així com l'organització col·lectiva permet la lluita comuna pel dret de desenvolupament local. En contextos en què els serveis de salut, educatius i socials són febles, les situacions de vulnerabilitat són majors; malauradament, també en aquestes situacions les entitats socials representen espais comunitaris que faciliten la trobada entre les persones que han estat marginalitzades.

5. Accions comunitàries concretes en el marc del projecte global de barri/zona

Programa Manitos Trabajando. Menors d'entre 7 i 17 anys tenen acompanyament escolar per tal de garantir l'accés en equitat al sistema educatiu i, aquells que treballen, també reben acompanyament laboral (ja que tenen major risc d'abandonament escolar). Les tasques que es realitzen són: suport en les tasques acadèmiques, relació contínua amb tutors, acompanyament individualitzat de l'infant d'acord amb les pròpies capacitats, acompanyament a les famílies en els assentaments i treball en les relacions familiars. Aquest projecte es realitza en coordinació amb els centres educatius bàsics de la zona: CEBA San Andrés i Los Algarrobos (CANAT 2018).

Programa Manitos Creciendo. Per a joves menors d'entre 14 i 17 anys (la majoria dels participants són dones adolescents) que han abandonat el sistema educatiu, per dificultats econòmiques o per manca de recursos per accedir a l'educació superior. Les tasques que es realitzen són: formació laboral, financera per a l'estalvi, acompanyament a l'emprenedoria, inserció laboral i pràctiques professionals, treball de les relacions familiars, relacions comunitàries i dret a la identitat per tenir accés al document nacional d'identitat. Aquest projecte es realitza conjuntament amb la Direcció Regional de Treball, el Centre d'Educació Bàsica Alternativa, que treballa amb joves que no han acabat els estudis bàsics, i el Centro Emergencia Mujer.

Tancament del tema

Respecte a les experiències comunitàries descrites, partim de dues accions locals molt diferents entre si. Cal advertir que el context territorial i polític situa les persones i comunitats en desiguals graus de satisfacció dels drets individuals i col·lectius, la qual cosa genera diferents respostes en les accions ciutadanes i de les entitats a la comunitat. També el paper de l'Administració local i estatal en el desenvolupament de les ciutats i comunitats presenta serveis que donen més o menys resposta a les necessitats de la població. Amb tot, més enllà de centrar-nos en pràctiques o projectes concrets, cal tenir una perspectiva àmplia de la manera com operen els diferents agents a les comunitats i quines barreres ens trobam per a la participació civil en el desenvolupament local-global.

Per concloure, i seguint en la línia de la bibliografia proporcionada, l'educació és una eina imprescindible per fer front a les desigualtats en la revelació de les possibilitats de l'acció ciutadana. Malauradament, som molt lluny d'aconseguir la sostenibilitat ecològica, i és prou important també treballar en la sostenibilitat social. És així com l'educació per a la transformació social i comunitària es tracta d'una eina.

Referències bibliogràfiques

Agencia Vasca de Cooperación para el Desarrollo (2020). *(H)ABIAN 2030. Estrategia de Educación para la Transformación Social.*

CANAT Perú (2019). *Memoria anual 2018*.

CARIDE, J. A. (2017). «Educación social, derechos humanos y sostenibilidad en el desarrollo comunitario». *Teoría de la Educación. Revista Interuniversitaria.* Vol. 29, núm. 1, 245-272.

Gobierno Regional de Piura (2016). *Plan Regional por los Derechos de Niñas, Niños y Adolescentes de Piura*.

Naciones Unidas (1948). «La Declaración Universal de Derechos Humanos». Assemblea General de les Nacions Unides a París, 10 de desembre de 1948.

Nacions Unides (2014). «Proposal for Sustainable Development Goals: Sustainable Development Knowledge Platform».

Plataforma de Barri de Son Gotleu (2017). *Guia de recursos i activitats de Son Gotleu*.

Universitat de les Illes Balears (UIB) (2017). «La formación en prácticas del alumnado de educación social en el ámbito de la cooperación al desarrollo: un proyecto de investigación participativa en Perú». *RES, Revista de Educación Social*, 24.

VECINA, C. (2013). *Movimiento ciudadano, desarrollo comunitario y convivencia intercultural*. 1a ed. Palma: Asociacion Balear de Formación e Intervención Social (ASBAFI).

Bibliografia / Recursos

CARIDE, J. A (2017). «Educación social, derechos humanos y sostenibilidad en el desarrollo comunitario». *Teoría de la Educación. Revista Interuniversitaria.* Vol. 29, núm. 1, 245-272.

Centro de Apoyo a Niños y Adolescentes Trabajadores CANAT Perú (2020).

Plataforma de Barri de Son Gotleu. *Guia de recursos i activitats de Son Gotleu* (2017).